

Acreixements a la moneda catalana local

M. CRUSAFONT I SABATER

Dedicar una monografia a la moneda catalana local havia esdevingut no tan sols una engrescadora empresa sinó també una imperiosa necessitat. En pocs anys, el nombre de pobles emissors que amb prou feines ultrapassava la vintena a l'obra de Botet i Sisó¹ havia arribat gairebé a la seixantena i teníem prop d'un centenar de tipus a afegir, només a l'apartat de la moneda de caràcter civil. Quant temps duraria aquesta rapidíssima progressió? Quan pocs dies abans d'entrar en impremta el nostre *La moneda catalana local*² maldàvem per anar-hi afegint com podíem les darreres novetats, ens semblava natural que l'envelliment de l'obra, si no per la interpretació sí que es produís ràpidament per l'aplec de materials.

La veritat és que no ha estat pas ben bé així. Hi ha hagut novetats, i ara en podem presentar un bon aplec, però no pas al ritme i a la intensitat dels anys anteriors. Gairebé no s'ha incrementat la nòmina dels pobles emissors i les noves peces més aviat acaben d'omplir buits existents i completant la panoràmica monetària de tallers ja coneguts.

Les novetats absolutes han minvat, doncs, essencialment, però en canvi podem disposar ara de molts més exemplars. Això ens ajuda a perfilar atribucions, corregir lectures i emprendre anàlisis abans impossibles com és ara la d'inventariar els encunyats.

1. J. BOTET I SISÓ. *Les monedes catalanes*, Barcelona 1908-1911. Botet aplegava tot allò que ja s'havia publicat abans d'ell, per tant l'evidència que publica és tot el que s'havia acumulat fins l'inici del segle xx.

2. Barcelona 1990. Volem agrair a l'impressor, Marc Castells, la infinita paciència que va tenir amb els nostres reiterats afegits i contínues modificacions sobre la marxa.

Aportar tipus nous, descriure varietats fins ara desconegudes i començar a aplicar l'inventari d'encunyats d'algunes monedes més corrents seran, doncs, els objectius bàsics de les ratlles que seguiran, on també farem alguns comentaris a algunes monedes que havíem afegit al llibre a darrera hora.

EL SENYAL CARDONÍ D'AGRAMUNT

Agramunt fou el taller monetari dels comtes d'Urgell i una de les poblacions més importants del comtat. Darrerament han estat descrites noves peces comtals que eixamplen la història monetària de la població.³ L'any 1413 i ran de l'extinció violenta de la nissaga urgellessa Agramunt passà a ésser vila reial. Com tantes altres poblacions catalanes hagué de lluitar, però, contra les alienacions que els sobirans feien dels seus dominis malgrat les reiterades promeses de mantenir les poblacions dins de l'àmbit reial.

L'any 1516 la vila havia estat cedida pel rei i havia passat a mans d'Alfons, fill de l'infant Enric, el qual obtenia aquest senyoriu en maridar-se amb Joana de Cardona. L'any 1543, Joana esdevenia hereva de la branca ducal dels Cardona, restant Alfons com a duc consort i evidentment en inferioritat de dotació i títols davant de la seva muller. No té res d'estrany, doncs, que el card heràldic dels Cardona esdevingués la divisa familiar per excel·lència.⁴

Agramunt es defensà d'aquesta alienació i mogué un plet per tornar al domini reial, cosa que assolí finalment l'any 1581, en obtenir sentència favorable.

El domini cardoní sobre Agramunt abraça, doncs, l'espai del 1516 al 1581.

Curiosament, aquest breu parèntesi senyorial ha trobat el seu testimoni en una interessant moneda agramuntina.

No fa molt, un amable comunicant ens trametia la fotografia d'una moneda incusa de llautó que a primera vista no semblava gaire fàcil de llegir ni identificar. Bé que al camp hi havia el puig cimat de llir, ja sabem que moltes altres poblacions també el tenen com a heràldica. Al voltant del llir i per la part de dalt hi veïem unes lletres de mala factura que s'iniciaven en un lloc on la peça havia estat tallada de manera que hi podia manca una

3. Ens referim als dos treballs d'A. M. Balaguer i M. Crusafont a *Acta Numismàtica* 21-22-23, Barcelona, 1993.

4. Les dades històriques obtingudes bàsicament de J. SERRA VILARÓ. *Història de Cardona, I. Els Senyors de Cardona*. Tarragona, 1966 i J. PUIG I BALL. *Agramunt*, Manresa, 1935, p. 122-144.

o dues lletres. Després d'un examen atent concloïrem que la llegenda havia d'ésser exterior, és a dir, amb les lletres recolzades a la vora exterior. La lectura era ...RMVNT, fàcilment completable a AGR(A)MVNT, encara que tampoc és segur que la A inicial hi sigués, de la mateixa manera que també hi manca als senyals d'aram del s. XVII. A la dreta del puig cimat s'hi veia un petit feix que es podia identificar amb el triple card heràldic dels Cardona. Tenim, doncs la descripció següent:

Incusa de llautó.

...RMVNT (exterior) Puig cimat de llir i card a la dreta.

p: - grams $\phi = 18$ mm Incompleta Inèdita Làmina núm. 1

Segons ens informava la persona que ens trametia la fotografia, la peça havia estat trobada a Agramunt mateix, la qual cosa ajuda també a l'atribució.

Els elements presents a la peça ens porten tot seguit a Agramunt i al breu domini dels Cardona sobre la població i, encara amb més probabilitat a l'espai temporal 1543-1581, perquè seria més propi que hi campegés l'heràldica cardonina després que Joana hagués estat feta hereva del ducat.

Contràriament al que sol passar amb la major part de les monedes locals, tenim en aquest cas una cronologia molt precisa per al seu moment d'emissió i circulació. Això ens pot ajudar a replantejar l'ordenació de la sèrie d'Agramunt. Abans, però, descriurem dos altres tipus que probablement també es puguin atribuir a aquesta població.

DUES NOVES INCUSES PROBABLEMENT D'AGRAMUNT

L'aparició de la incusa que hem descrit a l'apartat anterior ens pot ajudar a classificar com d'Agramunt dues altres incuses que hi tenen cert parentiu, però que no presenten, en canvi, lectures tan clares. La primera porta al centre un puig cimat de llir molt semblant al de la incusa anterior. Al voltant hi ha unes lletres de difícil interpretació. Sembla clar que la lletra que hi ha a l'esquerra del llir és una E gòtica de braços molt allargassats. La lletra de la dreta fa unes ondulacions i bé podria ésser una M. Resten dues lletres a la part de baix del llir, una de forma quadrada i una altra que no es pot apreciar. Si comencéssim la lectura en aquesta lletra invisible i suposéssim que és una G tindríem una possible interpretació (G)REM. Més improbablement, si la lletra ondulada fos una A també podríem llegir A (G)RE. En tots dos casos tindríem una peça agramuntina. Ajuda a l'atribució tant el parentiu amb la peça anterior com el fet que hagi estat trobada a Agramunt mateix. La descripció seria, doncs:

Incusa de llautó

(G)REM en lletres gòtiques i al voltant del puig cimat de llir

p: 0,3 g mides: 15 X 15 (mal tallada) Inèdita: Làmina núm. 2

Una altra incusa, de la qual n'hem vist quatre exemplars podria igualment ésser agramuntina, encara que manquen signes evidents per a una atribució segura. La peça és presidida també per un puig cimat de llir, però no té el dibuix matusser dels dos tipus anteriors. El puig té més aviat una forma triangular i les fulles són més ben fetes. A l'esquerra, hi ha dues lletres superposades. La de dalt és clarament una T llatina de braços eixamplats molt semblant a les que trobem als llautons balaguerins de Teresa d'Entença o a les incuses de Tremp amb el llir dins orla rodona. Sota la T hi ha una lletra gòtica que sembla ésser una C, però que també podria ésser una G, tancada per davant. La resta del camp és plena d'ornaments vegetals, de manera que no sembla que hi hagi lletres simètriques a la banda dreta del puig cimat. Dels quatre exemplars coneguts, dos han estat trobats a Agramunt i un a Cervera. És probable, doncs, que calgui considerar la lletra de baix com una G i que s'hagi d'interpretar com una abreviatura d'Agramunt en la forma G(RAMUNT)T. La descripció completa seria en aquest cas:

Incusa de llautó.

GT a l'esquerra d'un puig cimat de llir voltat de vegetals

p: 0,35 grams $\varnothing = 14$ mm Inèdita. Làmina núm. 3.

La disposició d'aquesta peça recorda una mica al primer tipus descrit, però amb ornament vegetal arrodonit a la dreta en lloc de la mata de card. La factura és, però, molt diferent.

Un breu comentari encara sobre la incusa 1008 del nostre catàleg. Aquesta peça ens fou comunicada quan ja el procés d'impressió del text del llibre era molt avançat, de manera que l'afegirem a la catalogació sense donar-ne explicació. En realitat tampoc podem dir-ne gran cosa. La presència de llirs i puig cimat de llir es dóna als segells d'Agramunt⁵ i, per tant, la peça hi podria correspondre. Ja hem vist, d'altra banda, que la sèrie de Bellpuig resta ben definida i que per a Tremp hi és avinent el llir, però no pas el puig cimat. És per tot això que l'atribuirem a Agramunt. Es tracta, com en tants d'altres casos, d'una atribució hipotètica.

5. F. de SAGARRA. *Sigil·lografia Catalana*. Barcelona 1922 (vol. II). Ens hi referirem reiteradament, donant la numeració dels seus segells. En aquest cas *vid.* segells 678, 862, 863, 864, 865 i 1812.

1

2

3

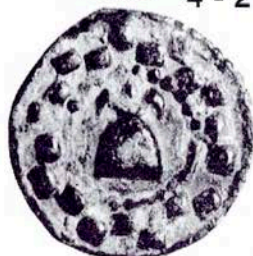
4 - 1

5 - 1

4 - 2

5 - 2

4 - 3

5 - 3

5 - 4

ENCUNYS I VOLUMS D'EMISSION A AGRAMUNT

L'interès que ha desvetllat la moneda local ha ajudat a que es puguin anar completant informacions. Peces abans molt rares, com ara el senyal agramuntí núm. 1010 s'han fet extremadament corrents i d'altres que descrivíem no fa molt com a úniques, com la 1007 es troben ara molt més ben representades. Aquesta circumstància ens ha permès una anàlisi més a fons de diferents exemplars i hem pogut arribar a identificar els nombres d'encunys d'alguns dels tipus. Es tracta, en concret dels núm. 1007, 1009 i 1010 del nostre catàleg. Dels dos primers tipus n'hem pogut examinar directament o en fotografia més d'una vintena d'exemplars, la major part dels quals trobats a Agramunt mateix i del 1010 els exemplars vistos passen del centenar i el lloc de troballa coincideix. L'origen ha estat una bona confirmació per a l'atribució dels tipus 1007 i 1009 perquè, en ésser anepígrafs, no hi havia plena seguretat mentre que per al 1010 la llegenda GRAMVNT feia evident l'atribució.

Després d'aquestes observacions hem pogut determinar tres encunys per a la 1007, quatre per a la 1009 (anvers) i sis per a la 1010 (anvers). Certament que la seguretat és més gran per al cas de la 1010, pel major nombre d'exemplars examinats. Assajarem de caracteritzar breument aquests diferents encunys.

Incusa 1007: puig cim de llir voltat d'escac.

Encuny 1. És el reproduït al nostre catàleg. La característica més determinant és la posició de l'escac, que sembla format per dues rengleres de quadradets recolzats a les vores. Una sèrie es recolza en el cercle interior i sembla fer com una roda dentada mentre que l'altra es recolza en el cercle exterior i fa un dentat intern. Els cercles són linials. El llir és relativament gran, simètric i amb les fulles recollides. La fulla central del llir és lleugerament tombada a la dreta. Vegeu la fotografia. Làmina núm. 4.1.

Encuny 2. Els escacs omplen la franja en desordre i rarament toquen els cercles que ara són de punts. El llir és més petit, ben dibuixat i quelcom més obert. Vegeu la fotografia. Làmina núm. 4.2.

Encuny 3. La banda d'escac també en major desordre i sense tocar gaire als cercles, que també són de punts. El puig és més gros, el llir mal fet i força obert. El pètal de l'esquerra va cap a munt mentre que el de la dreta cau sobre el puig. Fotografia, làmina núm. 4.3.

6 - 1

6 - 2

6 - 3

6 - 4

6 - 5

6 - 6

Senyal 1009. Anvers: puig cimat dins orla quadrilobulada.

Encuny 1. Puig en forma de pom. Ales del lliur que es tomben cap al centre i a l'extrem cap a enfora. Tija central del lliur centrada. Núm. 5.1.

Encuny 2. Puig triangular, però de base més estreta que l'alçada. Tija central del lliur centrada. Ales del lliur curtes, plenes i d'arc simple. Núm. 5.2.

Encuny 3. Puig triangular, de base ampla. Tija central del lliur desplaçada a la dreta. Arcs del lliur simples i una mica asimètrics. Núm. 5.3.

Encunya 4. Puig triangular, de base ampla. Els mateixos defectes que l'encuny anterior, però més acusats: tija central desplaçada a la dreta i arcs diferents, essent marcadament més ample l'esquerra. Arcs simples i més prims que a l'anterior. Núm. 5.4.

Senyal 1.010. Anvers: puig cimat de lliur i sac. GRAMVNT.

Els encunys d'aquest senyal no són difícils de caracteritzar perquè hi ha elements que només es donen en un d'ells. El problema és la seva classificació perquè rarament la peça permet la lectura de tots els elements. Dividirem, doncs, les característiques de cada encuny en *a*) que seran les exclusives d'aquell encuny i *b*) que són les que poden ésser comuns a més d'un encuny. També mirarem de donar el màxim nombre de detalls a fi d'ajudar a la identificació. Il·lustrarem també més d'una peça de cada encuny a fi de poder observar totes llurs característiques.

Encuny 1.*a*) La N molt ampla i la T sense el travesser de dalt. Extrem de la G cap amunt. No hi ha cap anellet a l'esquerra del lliur (inici de llegenda).

b) A petita sense travesser, R amb extrem tombat cap amunt. Tija central del lliur desplaçada a la dreta. Puig alt, de base plana amb petit entrant central. La base de la V apunta a la part dreta de la base del puig.

Encuny 2. *a*) Puig baix de base arrodonida amb entrant marcat. Un anell (inici de llegenda) penjant de l'extrem esquerre del lliur.

b) N a l'inrevés, A petita sense travesser. Tija central del lliur desplaçat a la dreta. Extrem R cap amunt.

Encuny 3.*a*) A petita amb travesser i un eixamplament a l'extrem dret, com fent una contracció AL. Puig baix de base

plana amb arquet al mig.

- b) Tija central del llir centrada. Anell sobre el pètal esquerre del llir. Extrem R cap amunt. N normal.

Encuny 4. a) A grossa i amb travesser.

- b) Base del puig irregular i sense entrant, N normal. R normal. Tija central del llir desplaçada a la dreta. Anell sobre la fulla esquerra del llir.

Encuny 5. a) M amb una perllongació sobre la punta dreta. Tija del llir desplaçada a l'esquerra. R d'extrem gairebé horitzontal. Base de la V apuntant al sac.

- b) A gran sense travesser. N normal. Base del puig irregular i sense entrant. Anell sobre el pètal esquerre.

Encuny 6. a) Base del puig plana. Un anell a sobre i un altre a sota de la fulla esquerra del llir. Base de la V apuntant enmig del puig i el sac.

- b) N a l'inrevés. Tija del llir centrada. R normal.

Per ajudar millor a la identificació hem tabulat aquestes característiques.

Desconeixem les produccions agramuntines. Si atribuïem una producció mitjana de 10.000 peces per encuny tindríem per als tres tipus que hem descrit:

Tipus de l'escac: 3 encunys: $3 \times 10.000 : 20 \times 12 = 125$ lliures

Tipus lobulat : 4 encunys: $4 \times 10.000 : 20 \times 12 = 166$ lliures

Tipus puig i sac: 6 encunys: $6 \times 10.000 : 20 \times 12 = 250$ lliures

L'evidència de les troballes suggereix una més ampla diferència entre les produccions. La nostra impressió és que el tipus de puig i sac hauria d'ésser deu vegades més abundant que els altres dos i que aquests darrers serien de produccions poc diferents. El tipus de puig i sac es batia amb cospells obtinguts per fundició, probablement més tous. Això explicaria una vida més llarga dels encunys i, per tant, una superior producció per encuny.

ASSAIG D'ORDENACIÓ DE LA SERIE D'AGRAMUNT

Com que els volums d'emissió de la moneda local varen tendir a anar creixent des del segle XIV a l'inici del segle XVII, podem dir que un dels arguments d'ordenació dels tres tipus que hem comentat a l'apartat anterior seria segons l'evolució positiva d'aquells. Per tant, l'ordre seria tipus de l'escac-tipus lobulat-tipus del puig i sac. Ja veurem que aquesta ordenació s'avé amb la que podem proposar seguint altres criteris.

Sembla clar que la peça més antiga ha d'ésser la d'escac. D'una banda, s'apropa molt als llaçons de Balaguer atribuïts a les emissions de Guillem de Cervera, que es degueren produir vers el 1300-1314. D'altra banda, la utilització de les armes comtals urgelleses de l'escac s'avé amb les notícies de circulació d'alguns d'aquests llaçons per tot el comtat d'Urgell.

Situat aquest tipus ens resten tres grups de peces, l'un que podríem qualificar de gòtic perquè té elements d'aquest art o bé lletres que hi concorden, un altre de transició on els elements gòtics són ja alterats i l'altre llatí.

Dins el grup gòtic hi tindrem les incuses del llir voltat de puigs, i la de les lletres GT i també el senyal amb orla lobulada.

El grup de transició estaria constituït pels dos llaçons de mala factura descrits aquí, el dels Cardona i el de possible lectura GREM.

El grup llatí, caracteritzat per les lletres plenament llatines seria el dels senyals amb puig i sac, i les incuses de llaçó que semblen fetes amb l'encuny d'anvers dels senyals.

Aquesta seria l'ordenació cronològica per grups.

Més difícil serà assajar de precisar l'ordre exacte cronològic de cada tipus.

Dins el grup gòtic potser cal encapçalar amb la incusa del llir voltat de puigs, que manté l'anonimat de la peça de l'escac. Vindria tot seguit la incusa amb GT que ja hem dit que presenta parentius amb les pugeses de la comtessa Teresa d'Entença fetes a Balaguer entre 1314 i 1328.

Els tres tipus primers serien, doncs, del segle XIV.

El tipus d'orla lobulada, el darrer dels gòtics que ens resta, trenca del tot amb la tradició anterior tant per la factura, ara molt acurada, com pel concepte, ja que és encunyat a dues cares i porta al revers anells i tres punts alternant els espais d'una creu, com volent rememorar els diners i croats barcelonins. Potser hem passat ara de les pugeses o quarts de diner als diners. Nosaltres havíem situat aquesta peça al segle XV i no tenim, de moment, cap element que contradigui aquest encaix cronològic. Pel que fa a l'atribució, resta confirmada per les troballes.

Dels dos tipus de transició ja hem dita que la dels Cardona ha d'ésser de cronologia 1543/1581. Com que la de lectura GREM té una E encara plenament gòtica mentre que la V de la dels Cardona és llatina potser cal situar-les en aquest ordre.

Ja varem indicar la dificultat d'ordenar els dos tipus darrers de llegenda llatina. Sabem que s'encunyava a Agramunt a l'inici del segle XVII i podem suposar, doncs, que aquests tipus corresponguin a aquesta cronologia. Potser el senyal el podem situar a l'inici del segle XVII i la incusa omplint l'espai fins a la guerra dels Segadors, en què les emissions reprendrien amb tipus diferents.

En resum, les peces agramuntines fins ara conegudes s'ordenarien, doncs, aixó:

1) Tipus escac. Crus-1007	Inici s. XIV
2) Tipus Ilir. Crus-1008	s. XIV
3) Tipus GT. Descrit aquí	s. XIV
4) Tipus lobulat. Crus -1009	s. XV
5) Tipus GREM. Descrit aquí	1 ^a meitat s. XVI
6) Tipus Cardona. Descrit aquí	1543-1581
7) Tipus puig i sac. Crus-1010	fi s. XVI- inici s. XVII
8) Tipus semblant incús. Crus-1011	1 ^a meitat s. XVII

Cal advertir, de tota manera, no tant sols del caràcter hipotètic d'aquesta proposta de cronologia, sinó també de la incertesa d'algunes atribucions. Es tracta, doncs, d'un assaig d'ordenació sempre subjecte a ulteriors revisions.

DUES POSSIBLES PELLOFES D'AGRAMUNT

En traçar la història monetària d'Agramunt indicàvem que hi havia clara evidència que hi varen ser batudes pellofes eclesiàstiques. Cap dels autors que han tractat la història eclesiàstica de la vila ens donava però alguna notícia que pogués ajudar-nos a la seva identificació.⁶

Avui podem afegir que han arribat al nostre coneixement dues incuses de llautó que bé podrien ésser pellofes agramuntines. Un dels tipus porta empremtada una estrella i n'han estat trobats dos exemplars a Agramunt i un altre a Sanaüja, i l'altre porta una creueta que es perllonga en un cercle que l'envolta. També aquest darrer tipus ha estat trobat a Agramunt i mostra tenir una factura ben similar a la del tipus de l'estrella. Es tracta de dues peces que no tenen cap element heràldic assimilable en principi a alguna vila propera i, en canvi, tenen una tipologia ben similar a d'altres tipus eclesiàstics com alguns d'Elna o la Bisbal (el de l'estrella) i també de Girona (el de la creueta).⁷

Vegem la descripció completa d'aquestes dues incuses:

Incusa de llautó.

Anepígrafa. Estrella de vuit raigs dins d'orla linial i de punts, més exterior.

p: 0,5 grams $\varnothing = 16$ mm (mal tallada) Inèdita. Làmina núm. 7.

6. Essencialment la monografia de PONS i FARRÉ, transcrita en la part que hi al·ludeix a les p. 83 i 84 del nostre llibre. Tampoc aporta dades sobre la qüestió Manuel Pal, *Santa Maria d'Agramunt*. Agramunt, 1981.

7. Vid. els tipus Crus-1409, 1626 i 1504, sense ànim d'exhaustivitat.

Incusa de llautó

Anepígrafa. Creueta que es perllonga en un cercle que l'envolta.

p: 0,17 grams $\varnothing = 13$ mm (mal tallada) Inèdita. Làmina núm. 8.

Ja sabem que la procedència, fins i tot de les pellofes eclesiàstiques, no és una dada concloent. Ens consta per exemple, que ha estat trobada una pallofa de Manresa a Cervera. Malgrat tot, tenim en aquest cas la reiteració d'una troballa a la població. Si un cas aïllat diu poc, dues troballes ja fan més força i la tercera a Sanaüja, important i proper centre eclesiàstic tampoc contradiria l'atribució. Malgrat tot, caldrà que es pugui confirmar en el futur.

INCUSES INÈDITES D'ANGLESOLA

Fa molts pocs anys que Anglesola figura a la nòmina de les viles que varen encunyar moneda.

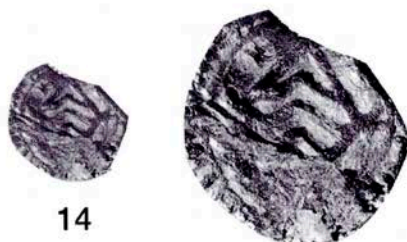
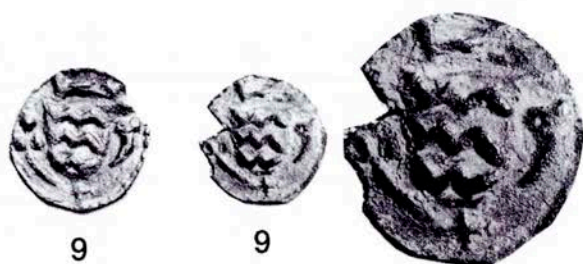
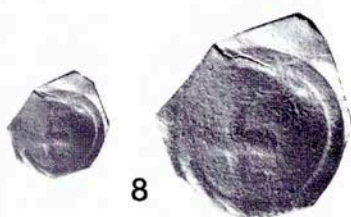
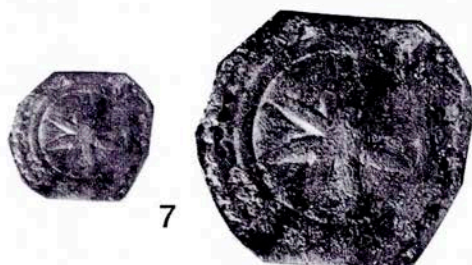
L'any 1975 Llobet i Portella trobava la primera notícia sobre aquestes encunyacions: els consellers de Tàrraga deliberen sobre els «ploms que havien presos d'Anglesola».⁸ Quan l'any 1989 presentàvem la nostra tesi doctoral sobre la moneda catalana local encara no coneixíem cap exemplar d'aquelles monedes, que per la menció de Tàrraga suposarem que podrien ésser «pellofes, és a dir, llautons incusos» i que probablement durien per tipus «les armes de la vila consistens en ratlles horitzontals en zig-zag com diu Sagarra en publicar-ne un segell...».⁹ Per la cronologia de la menció trobada per Llobet (1471) pensarem que podria tractar-se d'una curta emissió de guerra consentida pel capità militar de la plaça en nom de Joan II, és a dir, un cas semblant al d'Igualada. Així es feia més explicable la pobresa de notícies i l'absència de peces fins aquell moment.

Hem de dir que si en l'heràldica de les peces l'endevinarem, no podem dir pas el mateix respecte a la motivació de les emissions. En publicar el nostre llibre sobre la moneda local, l'any 1990 ja havia aparegut un llautó d'Anglesola. Duia efectivament les faixes anguloses dins un escut en cairó, una forma emprada profusament al segle xv, amb pervivència al segle següent. Semblava, doncs, que la peça s'adeia bé amb la menció del 1471.

Darrerament han aparegut fins a quatre noves varietats de llautons incusos d'Anglesola i encara una nova peça de tipus molt acostat al que vàrem descriure, però amb la contramarca d'una flor. Avui podrem afegir,

8. J.M. LLOBET I PORTELLA. «Les monedes i pellofes de Tàrraga» *Acta Numismàtica*, V, Barcelona, 1975, p. 75-76.

9. M. CRUSAFONT. *La moneda catalana local*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 13 de juny de 1989. Essencialment publicada a la nostra obra del mateix títol, abans citada.

doncs, cinc noves peces a la història monetària de la vila. Ja veurem, però, que algunes d'elles han d'ésser força anteriors a la menció del 1471 i que, per tant, Anglesola ja feia temps que batia moneda local quan es va produir la Guerra Civil del segle xv.

Dels cinc nous tipus, tres presenten escuts allargats, dos amb la base arrodonida, però els costats convergents cap a baix i un tercer amb l'extrem inferior de l'escut apuntat i els costats lleugerament abalmats. La varietat contramarcada porta l'escut en cairó de forma quadrada, però als espais lliures entre el cairó i la vora rodona hi ha uns peduncles rematats amb flors de llir en lloc de les flors que trobàvem al llautó fins ara conegut. El darrer tipus porta l'escut en rombe, però no és quadrat sinó allargassat, és a dir, de diagonals desiguals, essent major la vertical. La forma ròmbica és molt rara a l'heràldica catalana, però la pobresa d'ornaments d'aquest tipus ens fa creure que pot ésser més tardà que les dels cairons quadrats, essent com una derivació simplificada d'aquests.

Els escuts allargats solen tenir una cronologia anterior al segle xv i, per tant, podem creure que els tres tipus amb aquesta forma deuen ésser més antics que els de cairó. La moda de l'escut acaironat omple tot el segle xv i sovint part del xvi i després es torna a l'escut allargat, però ara sol ésser de costats rectes i arrodonit de baix.¹⁰

Dins els tipus allargats hi ha, com hem dit, una forma apuntada i una altra d'arrodonida. Els tipus arrodonits són de factura més tosca i tenen uns ornaments laterals en forma de flors de dos o tres pètals de dibuix molt esquemàtic. El tipus apuntat, en canvi, porta als costats i dalt i baix unes flors de llir de bon dibuix i tot ell pren l'aparença més gòtica. Per tot plegat, podem suposar que les incuses d'Anglesola amb escut arrodonit i factura tosca són més arcaics que els d'escut apuntat i dibuix més gràcil, amb les quatre flors de llir. Precisament es coneix un escut d'Anglesola dibuixat en un manuscrit del 1360 que té igualment la forma apuntada i porta com a ornaments laterals i també a dalt flors de llir.¹¹ Escuts allargats i propers als nostres trobem també a les làpides de les abadesses de Vallbona de les Monges Eldiarda d'Anglesola (1246-1259) i Blanca d'Anglesola (1294-1328), i també al segell del bisbe de Girona Berenguer d'Anglesola (1396-1401).¹²

Aquestes consideracions tenen un caràcter aproximat i caldria poder-les confirmar amb dades documentals més precises. Podem suposar, de forma hipotètica, que els llautons apuntats siguin del segle xiv, situant

10. Anàlisi basada en els segells de Sagarra, sèries de Balaguer, Perpinyà, Vic, Vilafranca, Matarò, Girona, Camprodón i Barcelona.

11. Antoni BACH. *Història d'Anglesola*. Barcelona, 1987, p. 22.

12. Íbid. pàg. 40. Sagarra, *op. cit.*, segells 3199 i 3200.

els de la flor de llir a la segona meitat, que els de cairó quadrat siguin del s. xv i que els de rombe siguin del s. xvi. En qualsevol cas, la història monetària d'Anglesola ha pres tot un altre relleu, molt més, certament del que permetia sospitar aquella breu menció del 1471.

Vegem ara la descripció completa de tots els tipus coneguts:

1. Incusa de llautó. Probablement de la 1ª meitat del s. xiv.

Anepígrafa. Armes d'Anglesola en escut allargat, arrodonit de baix, coronat, amb brot vegetal acabat en dos pètals a la dreta i acabar en tres pètals a l'esquerra. Una creueta sota l'escut.

p: 0,52 grams ϕ = 17 mm Inèdita. Làmina núm. 9.

2. Incusa de llautó. Probablement de la 1ª meitat del s. xiv.

Anepígrafa. Molt semblant a l'anterior però en lloc de la corona sobre l'escut, una creueta. Manca, en canvi, la creueta de sota de l'escut.

p: 0,65 grams ϕ = 16,5 mm Inèdita. Làmina núm. 10.

3. Incusa de llautó. Probablement de la 2ª meitat del s. xiv.

Anepígrafa. Armes d'Anglesola en escut allargat i apuntat voltat de quatre flors de llir, les dels costats cap enfora i les de dalt i baix verticals.

p: 0,72 grams ϕ = 17,5 mm Inèdita. Làmina núm. 11.

4. Incusa de llautó. Segle xv.

Anepígrafa. Armes d'Anglesola en cairó quadrat i puntes anellades. Als espais entre els costats i la vora flors de cinc pètals entre dues petites estrelles.

p: 0,27 grams ϕ = 16 mm Crusafont-1016. Làmina núm. 12.

5. Incusa de llautó. Segle xv.

Anepígrafa. Armes d'Anglesola semblants al del tipus anterior, però als espais peduncles acabats en flor de llir entre dos punts. Contramarca d'una flor de cinc pètals.

p: 0,5 grams (gastada) ϕ = 17 mm Inèdita. Làmina núm. 13.

6. Incusa de llautó. Probablement del s. xvi.

Anepígrafa. Armes d'Anglesola en rombe. Els extrems de la diagonal menor acabats en flor de llir. Als espais, estels.

p: 0,2 grams (incompleta) ϕ = 16 mm Inèdita. Làmina núm. 14.

La major part d'aquestes peces són fetes de llautó molt prim i sovint apareixen incompletes, trencades o menjades de l'òxid en major o menor grau. Els tipus 4,5 i 6 són únics que sapiguem i dels 1,2 i 3 n'hem vist entre dos i tres exemplars.

LES ENCUNYACIONS D'ALMENAR

La moneda d'Almenar, probablement una pugesa, fou la darrera incorporació, introduïda l'últim moment, al nostre llibre sobre la moneda local. Això explica que el text encara no l'esmenti i que sembli en contradicció amb una nota afegida que remet al núm. 2517 del catàleg, on la reproduïem a mida doble, aprofitant la mateixa fotografia que ens enviava un amable comunicant.

La peça d'Almenar porta per tipus una ala amb una creueta al costat. L'ala de Vidal, el concessionari del 1328 o l'ala de l'heràldica d'Almenar?¹³ La llegenda ens ho decanta clarament cap a la població en dir-nos S:ALMENAR:V:, és a dir, Segell d'Almenar. Pel que fa a la darrera lletra, podria ésser una Y o una V. Si fos una Y podríem pensar en una llatinització, ALMENARY i llavors la S caldria interpretar-la *Sigillum*. Hi ha, però, l'inconvenient dels dos punts que separen aquesta lletra de la resta del nom. Més avinent resultaria que fos una V i que fes al·lusió al concessionari Vidal. En qualsevol cas, la peça presenta elements de caire municipal i per això dèiem en el nostre comentari telegràfic de l'addenda del llibre que «podia correspondre a alguna de les concessions a particulars, però ja en fase de municipalització», un fenomen que es produí igualment a d'altres poblacions.

Després de l'aparició d'aquesta peça no hi ha hagut cap novetat pel que fa a Almenar. Cal tenir present, però, que en el document de la concessió a Vidal es fa referència a d'altres concessionaris anteriors dels quals no es donen els noms. És possible, doncs, que algunes de les peces incertes que avui coneixem puguin ésser igualment d'aquesta població, sense que, de moment, tinguem manera d'identificar-les.

BALAGUER: SENYAL DE PLOM INÈDIT

La numària local balaguerina, extraordinàriament eixamplada des dels temps de Botet i Sisó es pot agrupar en tres etapes:

1. Etapa de les incuses. S'iniciaria amb els llautons d'Arnau de Cervera a l'inici del segle XVI, es continuaria amb les diferents varietats d'incuses de Teresa d'Entença i es clouria amb les incuses de Pere de Cornelles, emeses des del 1328. Totes aquestes peces tindrien el valor de la pugesa.
2. Etapa dels senyals d'aram d'escac simple. Comprendria el notable repertori de senyals d'aram amb les armes urgelleses, d'una banda, i les

13. Vid. la discussió heràldica al nostre llibre, p. 90.

15

16

17

18

22

19

20

21

23

21

armes catalanes, de l'altra. Aquests senyals s'apropen als de Tarragona, Arbeka i Tàrrrega d'aram i sembla que podem situar-los dins el segle xv. Serien ja del valor d'un diner i probablement emesos per iniciativa municipal.

3. Etapa dels senyals amb les armes en sautor en un escut en cairó que combina els escacs i les barres o pals. Aquesta heràldica és, per a Balaguer, més moderna que la dels escacs sols, segons ens mostra la sigil·lografia i, per tant, cal situar-los després del grup anterior. Les lletres, ja de tipus llatí ens portarien al pas al segle xvi i fins a la meitat d'aquest segle.

Per a la primera etapa hi ha algunes notícies a afegir. D'una banda l'aparició de tres o quatre exemplars més de la pugesa quadrada d'Arnau de Cervera. N'il·lustrem l'exemplar que correspon a la descripció següent:

Incusa de llautó.

Cèrvol passant a la dreta dins d'un quadrat. Bordura d'escac que rodeja el quadrat.

Pes: 0,5 grams mides: 14,5 x 14,5 mm Làmina núm. 15.

També han aparegut diferents exemplars de la pugesa rodona amb cèrvol passant a l'esquerra, de manera que es poden destriar dues varietats. La que havíem descrit amb el núm. 1043 era de mala factura, tenia els cercles de punts i les banyes principals del cèrvol molt rectilínies, amb ramificacions en forma de garfis. Vegeu la làmina, núm. 16. Ara ha aparegut una altra varietat de més bon dibuix, amb els cercles linials, els escacs més grossos i ben posats i les banyes més curtes i ramificades en traços rectilinis. Amb un pes de 0,53 grams i un diàmetre de 17 mm, és la que reproduïm a la làmina amb el núm. 17.

Aquesta varietat presenta una factura molt més apropiada als llautons 1041 i 1042, només que amb el cèrvol cap a l'esquerra.

La novetat més important s'ha produït, però en el grup tercer. Coneixíem un senyal d'aram i dos de plom, tots amb l'escut en cairó en una cara i tipus ben diferents a l'altra cara: l'efígie de Ferran II, les lletres BAL i una B sobre creu tipus croat amb llegenda BALAGAR. Ara ha aparegut un quart senyal, també de plom i que respon a la descripció següent:

Senyal de plom.

a/ (anepígraf) Armes de Balaguer en sautor, coronades, potser entre B-A.

r/ Creu dins anell superat d'altra creu. A sota tres altres anells petits i restes d'altres dos, en semi-cercle. A dalt una A a la dreta de la creu i estrella i dos punts a l'esquerra, potser restes d'una B aixafada per un cop.

pes: 0,94 grams ø: 14 mm Làmina. núm. 18. Inèdita.

Donem la descripció a partir de la fotografia que reproduïm, però no hem pogut examinar directament la peça.

La reiteració d'ara, ja amb quatre senyals diferents amb un anvers semblant i reversos ben variats, ens porta a creure que Balaguer degué obtenir un privilegi d'emissió semblant al de Talarn, en virtut del qual hom havia de variar els tipus passat un període de temps. També podria ésser, però, que la variació es fes intencionadament per evitar les falsificacions.

PRECISIONS SOBRE BELLPUIG

Tal com ho feia preveure el feble volum de les seves emissions, la numària de Bellpuig segueix presentant una evidència migrada, malgrat la multitud d'afloracions d'aquests darrers anys. Així han aparegut alguns exemplars del tipus Crus-1389, un segon exemplar del Crus-1391, un exemplar més dels núm. 1386 i 1387 i algun altre, però seguim havent-nos de refiar del vell dibuix de Salat per al núm. 1388.¹⁴

Les novetats més interessants han estat la identificació de senyals del tipus Crus-1392 batuts sobre diners de Vic de la guerra dels Segadors i l'aparició d'un exemplar del Crus-1393, que coneixíem només en dibuix, i que a més porta dues contramarques com les de Crus-1391. Vegem-ne la descripció:

Senyal d'aram.

a/ Triple puig amb creu al del centre, entre B-L. Sobre la muntanya central s'aprecien dues línies que s'encreuen, corresponent a la part del mig de les armes de Vic. A l'esquerra de la creu, que remata el puig central, hi veiem les lletres VI i a la dreta la N, restes de la llegenda VICEN.

r/ Triple card. A la part de baix s'hi llegeix clarament ..RANC.., resta de la llegenda d'anvers del diner de Vic a nom de Lluís XIII o XIV que acaba en FRANCI.

p: 1,8 grams ø: 20 mm Làmina núm. 19. Inèdita.

Senyal d'aram

a/ i r/ com l'anterior. Al revers i sota el triple card hi podem llegir LVD..... A l'anvers hi ha restes dels cercles de punts.

p: 1,7 grams ø: 19 mm Làmina núm. 20. Inèdita.

14. J. SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*. Barcelona, 1918, Làm. IV núm. 10, reprès també per BOTET i SISÓ.

Senyal d'aram

a/ Triple puig amb creu de punts al del centre, entre B-L, tot dins un cairó.

r/ Triple card. Dues contramarques consistents en un triple puig petit dins una orla de punts. Només es veu bé una de les dues contramarques.

p: 0,55 grams ø: 19 mm Làmina núm. 21. Inèdita.

El dos exemplars primers, reencunyats sobre diners de Vic de la guerra dels Segadors ens confirmen que el tipus Crus-1392 és posterior a dita guerra, com havíem suposat basant-nos en arguments de tipus sigil·logràfic. Per les mateixes raons havíem situat dins les emissions posteriors a la guerra el senyal Crus-1393. És possible que correspongui una d'elles a l'emissió de 200 lliures del 1661 i que l'altra fos batuda el 1670 en què es parla d'ardits nous.¹⁵

La presència de les contramarques sobre el tipus Crus-1393 que abans hem descrit demostren que el procés de contramarcant es tardà i posterior a la guerra dels Segadors, i per això afectà igualment tant els senyals anteriors Crus-1389 com els posteriors, com el que ara descrivim. L'any 1661 es desfermà una onada de desconfiança envers la moneda barcelonesa i els ardits de Bellpuig, potser perquè n'abundaven de falsos. Podria ésser que això decidís els consellers a recollir tota la moneda i contramarc-la com s'havia fet en altres llocs en situacions semblants (Barcelona, Puigcerdà, Banyoles, etc.).

La contramarca segueix, doncs, sense una base documental, però ara podem afirmar que fou posterior a la guerra dels Segadors.

ELS CARDONA I LA MONEDA LOCAL

La relació que pogué haver-hi entre el dret de moneda dels Cardona i les emissions de moneda local ja fou comentat per nosaltres a *La moneda catalana local*.¹⁶ Semblava significatiu que entre la seixantena de poblacions catalanes que havien batut moneda local de caràcter civil n'hi hagués catorze senyorejades pels Cardona. Malgrat tot no podíem pas creure que existís una senzilla relació de causa-efecte entre aquell dret i les emissions, perquè hi havia poblacions que malgrat ésser dels Cardona batien la moneda en virtut d'una llicència reial. Aquests eren els casos de l'Albi i de Solsona.

Darrerament M. Navas, comenta un document, que aporta del 1491 pel qual es creen el ducat de Cardona i el marquesat de Pallars (abans

15. Recull documental de Llobet que recollim al nostre llibre, p. 117-120.

16. Vid, l'apartat de *Dret de moneda*, p. 24-26.

comtats) a favor dels Cardona. En ell s'hi disposa que els ducs no podien batre moneda en dits ducat i marquesat ni tampoc en el comtat de Prades que també posseïen.¹⁷

Quines conseqüències pogueren tenir aquestes disposicions sobre les emissions de monedes locals situades en les àrees expressament prohibides?. Pel que fa al comtat de Prades, en principi no n'havia de tenir cap. Ja vàrem comentar que en crear aquest comtat el rei Jaume II l'any 1324 imposava igualment aquesta restricció.¹⁸ En els àmbits de Cardona i el Pallars, la prohibició podria haver afectat els tallers monetaris següents:

<u>Pallars</u>	<u>Cardona</u>
Salas	Cardona
Sort	S. Llorenç de Morunys
Vall d'Àneu	Solsona

D'aquestes poblacions podem descartar tot seguit Salas, la Vall d'Àneu i S. Llorenç de Morunys perquè les emissions conegudes s'han de situar als segles XVI-XVII i, per tant, són notablement més tardanes que el document mencionat.

Resten, doncs, Sort, Cardona i Solsona.

Tant per a Sort com per a Cardona tenim emissions amb lletra gòtica que podrien ésser del segle XV o anteriors i, per tant, fetes abans del document prohibitori i d'altres amb lletra llatina que poden ésser del segle XVI o posteriors i, en conseqüència, més tardanes que la prohibició. No sembla, doncs, que hagin estat afectades per la disposició reial.

Rest a Solsona, per a la qual ens consta una concessió de fer menuts donada per Felip I el 1599 i en substitució dels ploms que tenia fins llavors autoritzats. Existí abans una autorització monetària dels Cardona, com suposa Navas, que ara seria substituïda per una llicència reial?¹⁹ És una mica dubtós. D'una banda, llicència dels Cardona i presència dels cards no sembla pas que vagin forçosament aparellats perquè hi ha cards en emissions de la Pobla de Segur, de Sort i de Cardona mateix en emissions amb lletra llatina i per tant del segle XVI o més tardanes, que no podrien haver estat autoritzades pels Cardona si atenem a la prohibició del 1491. La presència dels cards més aviat sembla expressar el senyoriu dels Cardona damunt la població. D'altra banda, no sembla fàcilment explicable que Solsona hagués esperat més de cent anys (del 1491 al 1599) per revalidar el seu dret d'emissió monetària. Es més, el context del document del 1599 sembla que dóna aquest dret com a vigent, bé que per batre ploms.

17. Manuel NAVAS. «Monedes de Cardona», *Patronat Municipal de Museus de Cardona*, Butlletí 7, setembre 1990, p. 46-51.

18. Vid. Torrell DE REUS-Ignasi PLANAS. *Llibre de Prades*. Prades, 1982, p. 75.

19. *Op. cit.* p. 46.

Ja hem dit també que l'Albi, per exemple, es proveïa l'any 1484 d'un privilegi reial per batre moneda, malgrat no haver-hi cap prohibició reial de batiment i essent un domini cardoní.

Tot sembla, doncs, indicar que la previsió de Ferran II de prohibir l'emissió monetària als nou creats ducat i marquesat no era més que la mesura habitual que s'aplicava de restricció en el sentit que l'aparició d'un nou grau noble no minvés els privilegis reials. Els reis catalans havien anat integrant els diferents comtats i havien introduït en ells la moneda de Barcelona, eliminant així els antics tallers privatis. Aquests antecedents feien aconsellable d'especificar la restricció monetària en crear nous comtats, no fos que es reproduís una situació anterior que havien tardat segles a corregir a fi de tenir una sola moneda de caràcter reial per a tot el territori català. Així ho havia establert Jaume II el 1324 i així ho feia ara Ferran II, seguint la mateixa línia el 1491.

Al nostre entendre, doncs, la disposició de Ferran II no es dirigia a prohibir els amonedaments locals sinó a impedir la reafloració d'amonedaments senyorials que poguessin competir amb la seva moneda, la moneda reial. És per això que no trobem concordància entre la prohibició i un canvi de curs en els amonedaments locals.

SENYAL DE CARDONA?

Ja fa temps que disposem de la fotografia d'una incusa de llautó de difícil per no dir impossible lectura. Com que el camp és presidit per un gros card pensem si podria ésser de Cardona. En intentar una lectura podem identificar amb claredat una creueta d'inici de llegenda a la part de dalt. Immediatament sembla poder apreciar-se una S ajaguda, de mala factura i una probable D. Aquest començament podria voler indicar S.D. com a abreviatura de *Segell de* o *Sigillum de*, fórmula habitual en els segells municipals i que a voltes passa a les monedes locals. Després de la D s'iniciaria el nom de la població, probablement grups de dues lletres separades per dos punts disposats de forma no gaire regular. Partint d'aquesta hipòtesi no és impossible una lectura CA..RD..ON..A... Són clarament distingibles la C inicial, una D a la part de baix i una possible A quadrada al final. Els dos punts de separació disposats horitzontalment són ben clars a baix i a la dreta, mentre que a la posició horària de les 9 semblen superposats. Descrivim, doncs, la peça amb tots els seus interrogants i en espera d'un exemplar de millor lectura.

Incusa de llautó.

+ S.D. (CA..RD..ON..A..??). Card omplint tot el camp.

pes: 0,36 grams

ø: 17 mm

Làmina núm. 22. Inèdita.

L'atribució a Cardona resta certament pendent d'una identificació més segura de les lletres.

INCUSA INÈDITA DE CASTELLÓ DE FARFANYA

Entre les incertes de Catalunya que publicàvem al nostre llibre sobre la moneda local hi havia un fragment d'incusa que duia per tipus un castell i en el qual podíem llegir només la part inicial i final de la llegenda: +.S(C)...LO. Es tracta del núm. 2320 i en el comentari dèiem que havia estat trobat a Camarassa. Darrerament, ha aparegut un exemplar complet a la Segarra, que respon descripció a la següent:

Incusa de llautó.

+ S CASTEYLLO (la E gòtica i la A amb travesser a dalt). Castell de tres torres, la central, més prominent.

pes: 0,32 grams ø: 17 mm Làmina núm. 23. Inèdita (Cru-2320).

Es tracta, doncs, d'un senyal municipal d'un poble de nom Castelló. Tant pels coneguts antecedents monetaris com per la procedència del fragment i de la peça completa sembla que podem inclinar-nos amb bona probabilitat per Castelló de Farfanya.

Als temps medievals la població és coneguda amb el nom de Castelló i en els documents hi trobem les formes Castelione, Castillioni, Castelló i Casteyló,²⁰ aquesta darrera molt apropada a la llegenda de la moneda. No cal dir que la S inicial seria una reminiscència de les llegendes dels segells i voldria dir *segell* o *sigillum*, com en altres casos.

L'únic segell municipal de Castelló de Farfanya publicat per Segarra és emprat entre el 1657 i el 1781, no porta llegenda i presenta també un castell de tres torres, amb la central més prominent.²¹

Les formes de transició de les lletres de gòtiques a llatines, amb les A amb travesser a dalt i les L de frontal alt ens porten a situar la peça al final del segle XIV o inici del XV. Podria ésser més tardana, però cal considerar que la E i la C són encara plenament gòtiques.

L'aparició d'aquest nou tipus, un senyal o potser una pugesa, ajuda a aclarir la panoràmica de les emissions de Castelló de Farfanya. Tenim un tipus situable en el pas del segle XIV al XV, una concessió del 1645 i una munió de varietats de senyals d'aram que cal situar entre aquests dos extrems. Sembla clar que Castelló de Farfanya fou també una de les viles que va anar emetent moneda local de forma regular. D'altra banda, el pas

20. Vid. FONT I RIUS. *Cartas de Población y Franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona, 1969. Carta de població de Menarguens, del 163, p. 179, la forma CASTEYLO.

21. Segell, 1075.

de les incuses o ploms als senyals d'aram ja ens és conegut per als casos de Balaguer i Tàrraga.

ELS PLOMS DE CERVERA

En una addenda al nostre llibre sobre la moneda local hi vàrem incloure dos ploms amb armes catalanes/creu de croat de dues mides diferents, núm. 2512 i 2513. Els relacionàvem amb les notícies de diners i malles de plom fets en aquesta població l'any 1479, indicant a l'explicació de la pàgina 144 que també podrien correspondre a la fabricació de doblers i diners del 1470.²²

A darrera hora afegíem encara amb el núm. 2518 un plom amb cérvol/armes catalanes, del qual ja no hi poguérem afegir la fotografia. Assenyallem ara l'existència de tres d'aquests ploms, tots tres trobats prop de Cervera i tots amb signes clars d'haver estat desmonetitzats. Dos dels exemplars són meitats i el tercer té una perforació central. Es pot arribar a reconstruir la descripció següent:

Senyal de plom.

a/ Anepígraf. Cérvol passant a l'esquerra. Cercle lineal.

r/ Anepígraf. Armes catalanes amb petits ornaments vegetals i dins una orla linial.

p: 4,73 grams ø: 22 mm Làmina núm. 24 Inèdita (Cru-2518).

És evident que la conjugació heràldica cérvol/armes catalanes encaixa perfectament a Cervera, fins i tot amb major força que per a les peces 2512-1513, també trobades al seu origen en diferents exemplars.

L'any 1479 el concessionari dels ploms, Francí Torroja, indicava que «tres vegades que a fet los ploms com la vila los mudava» i presenta factura de «tres parells de cuys»,²³ la qual cosa demostra que hi poden haver almenys tres tipus de ploms a dues cares corresponents a aquestes emissions. Sembla clar igualment que en desmonetitzar els ploms vells es degué reciclar el metall. De tota manera potser els fragments trobats són ploms desmonetitzats més tard, quan es passà a fabricar les incuses de llautó.

En qualsevol cas, el plom que ara podem donar amb totes les dades és sens dubte cerverí i sembla poder correspondre amb les conegudes fabricacions de Torroja, tan ben documentades per Llobet i Portella.²⁴

22. Aplec documental de LLOBET I PORTELLA, reproduït per nosaltres, p. 145-153.

23. Íbid. p. 147.

24. Aquest autor ha dedicat tres estudis a l'afer de Torroja. *Vid.* la part bibliogràfica de Cervera al nostre llibre p. 145.

24

24

24

25

26

27

INCUSA INÈDITA DE FRAGA

Les incuses fins ara descrites d'aquesta població, Crus-1544 i 1545 presenten un arbre amb dos o tres jocs de branques espinoses que ocupen tot el camp i la llegenda FR-AGA repartida a la base i als costats de l'arbrust heràldic de la població. En la major part dels casos la factura és bastant tosca.

Darrerament ha aparegut un altre tipus de molt millor factura i amb notables diferències de dibuix. Ara tenim separació entre el camp central ocupat per un arbrust amb dos jocs de brancatge i arrels, de bon art i la banda marginal separada per dos cercles linials que conté la llegenda. Vegem-ne la descripció completa:

Incusa d'aram.

+ F R A G A Arbust de doble brancatge dins del cercle linial.
p: 0,76 grams ø: 17 mm Làmina núm. 25 Inèdita.

Es tracta, doncs, d'un tipus que presenta diferències notables i un art molt superior que els fins ara coneguts.

ELS ÒBOLS DE GIRONA

Amb l'ànim de recapitular totes les novetats de la numària local aparegudes després del nostre llibre cal recordar la publicació de l'òbol de Girona descobert per F. Domingo Sellart i publicat a *Acta* 21.22.23.²⁵

LOS DINERS INÈDITS DE LLEIDA

També Lleida ha enriquit la seva numària amb el tipus que tot seguit descrivim.

Diner d'aram, batut a martell.

a/ +. C. I. V. I. (T. A.) S. Efigie coronada, a la dreta
r/ +. I. L. E. R. D. A. Llir
Pes: - grams : 14 mm Làmina núm. 26 Inèdita.

Diner d'aram, batut a martell

a/PPVS D... Efigie coronada, a la dreta
r/ .. (I)TAS L(E).... Llir
Pes: - grams : 12,4 mm Làmina núm. 27 Inèdita.

25. «Els òbols de Girona del temps de Ferran II», p. 415-416.

A través de les fotografies que ens han arribat d'aquestes dues peces podem deduir el següent: el tipus primer és una varietat del nostre 1480 pel fet de tenir punts de separació entre les lletres. Aquest detall l'apropa als diners de mala factura, Crus-1478. El tipus segon és força més interessant perquè és l'únic conegut fins ara que porta el nom del rei: Felip.

Com que la concessió de substituir les pugueses pels menuts fou donada per Felip II (III) el 1599, és evident que podem descartar Felip I i per tant la disjuntiva és entre Felip II i Felip III. Ja en tractar dels menuts lleidetans havíem suposat que els de factura tosca podien ésser del període 1599-1612 durant el qual el resultat de la fabricació, encomada a un ferrer, provocà queixes.²⁶ El tipus més acurat es degué iniciar després d'aquestes queixes i potser el tipus primer que hem descrit, amb punts de separació entre lletres, seria d'una de les primeres fabricacions. Ja vàrem suposar que molt probablement les emissions de menuts continuaren amb Felip III, atès el costum, de la ciutat de batre pugueses de forma gairebé permanent.

El tipus segon que hem descrit sembla que hauria de venir després dels tipus anònims de bona factura, tancant aquesta sèrie i enllaçant, en certa manera, amb els menuts nominatius emesos durant la guerra dels Segadors a nom de Lluís XIII.

A grans trets, potser podríem atribuir a Felip II els diners toscos i a Felip III els de bona factura, inclosa la nova varietat nominativa i potser afinant molt, podríem deixar el tipus primer aquí descrit dins el regnat de Felip II (III).

LES INCUSES DE MARGARIT

En descriure la incusa incerta que porta per tipus una margaridoia i per llegenda + R. MARGARIT, Crus-2313, asseyalàvem com a atribució més probable que pertanyés a un llinatge més que no pas a una població, partint de la R inicial. En general, les incuses que al·ludeixen a un municipi porten el nom sol o bé les adicions S. o bé S.D. que són traslacions als senyals de les llegendes dels segells, els quals comencen amb la S o S. DE per indicar Segell o Segell de. No hi havia, en principi, explicació per a una R.

La dificultat, per el cas de Margarit, resideix en els llocs de troballa de les peces. En fer el nostre llibre coneixíem dos exemplars, l'un trobat prop de Camarassa i l'altre de l'àrea lleidatana, sense més precisió. Darrerament hem sabut d'un tercer exemplar trobat prop de S. Llorenç de Montgai. Com asseyalàvem, els Margarit arrelaren essencialment a Girona

26. Aportat per BOTET, *op. cit.* vol. III, p. 67.

i a l'Empordà. D'altra banda, tampoc trobem un Margarit de nom començat amb una R ni hi ha cap personatge amb nom iniciat amb aquesta lletra entre els posseïdors de la baronia d'Aguilar, a l'Alt Urgell, l'única connexió que havíem trobat entre els Margarits i la Catalunya occidental.

Tenim, en canvi, un topònim que s'avindria amb les troballes de les incuses. Ens referim al lloc de Margarit, dins el municipi de Talarn. Margarit havia estat antigament, igualment com Tremp, una quadra de Talarn, és a dir, una delimitació territorial presidida per un castell o, més probablement, una torre. Sembla que el nom d'aquesta quadra prové de Margarida de Talarn,²⁷ i que el nom s'hi adscriuria al s. XIV. La quadra de Margarit, després en els límits dels municipi de Tremp, es va poblar, ja que ens consta que el 1590 s'hi construï el col·legi i convent dominicà de Sant Jaume de Pallars, reaprofitant una antiga església existent en aquell lloc. També ens consta que hi havia una torre de defensa i un barri de blanqueria, obradors de pells adobades.²⁸ Al segle XVIII la quadra de Margarit va ésser objecte de litigi entre Tremp i Talarn, de manera que es disposà el seu segrest pel subveguer de Pallars. El segrest es produí el 1661.²⁹

Si la peça correspon efectivament al lloc de Margarit l'única manera que trobem de conciliar l'atribució amb la llegenda és suposar que la R inicial no al·ludeix a un nom de persona sinó que pretén designar el *raval* de Margarit. Això seria possible tenint present que l'antiga quadra acabà poblant-se i pogué ésser designat com un raval de Talarn, més encara, partint de l'allunyament del nucli central. L'existència d'una església abans del 1590 aboga per l'existència d'un nucli considerable de població. En aquest cas R. Margarit voldria dir, doncs, R (aval de) MARGARIT.

Si bé això té l'avantatge de situar-se en el context de dues poblacions emissores de moneda, Talarn i Tremp, apareix l'inconvenient d'haver de justificar el perquè d'una encunyació particular per a un simple raval. Podríem invocar el segrest del 1661, que deslligava temporalment Margarit de les dues poblacions, però això ens obre l'inconvenient de la cronologia. Efectivament, les peces conegudes tenen lletres amb certa arrel gòtica, més avinents per al segle XVI que per al XVII.

L'atribució no és, doncs impossible, però apareix plena d'incerteses, sense que, de moment, ens sigui possible avançar més.

27. M. LLEDÓS. *Historia de la antigua villa hoy ciudad de Tremp*. Barcelona, 1917, p. 99, ed. facsímil Tremp, 1977. Vid. també p. 97 i 241.

28. A. COY. *Sort y comarca Noguera-Pallaresa*. Barcelona, 1906, p. 61.

29. M. LLEDÓS, *op.cit.*, p.222. Vid també *Els Castells Catalans*, vol. VI. Barcelona 1979, p. 1420. Vid. igualment *Gran Enciclopèdia Catalana* dades sobre S. Jaume de Pallars.

INCUSA DE MEQUINENSA

La incusa de Mequinensa fou incorporada també, als darrers moments al nostre llibre de la moneda local dins l'apèndix final i sense fotografia. Aquesta ja fou afegida, però, al nostre manual sobre la moneda medieval.³⁰

Mequinensa fou conquerida efímerament per Alfons el Bataller (1133) i definitivament per Ramon Berenguer IV (1149). Més endavant va pertànyer als Montcada i passà a la casa de Medinaceli. Administrativament pertany a l'Aragó, essent doncs la tercera població aragonesa que coneixem que va emetre moneda, probablement seguint les pràctiques que veia en ús a poblacions properes com Fraga, Aitona o Lleida mateix.

Encara que no disposem, de moment, de notícies documentals sobre aquestes emissions, l'estampa del castell que presideix la peça i la llegenda MICINENCA difícilment consenten altre atribució. A la documentació medieval trobem les formes MICHINENÇA i MICHINENÇA, ben acostades a la llegenda de la moneda.³¹

És d'esperar que l'existència de la peça estimuli la recerca documental. L'únic exemplar fins ara conegut aparegué, correctament atribuït, en un catàleg de venda.³²

UNA PELLOFA ANTIGUA DE SANTA COLOMA DE QUERALT

Només un miracle podia dur-nos algun dia una de les pallofes antigues de Santa Coloma. Això havíem pensat moltes vegades en repassar el document del 1566 pel qual es destruïen els tipus antics i se'n creaven de nous. Els preveres de Santa Coloma ens feren un senyalat servei en dibuixar les pallofes que retiraven de circulació i les que emetien a partir d'ara. Això va permetre la fàcil classificació de les pallofes noves i gràcies a aquests dibuixos serem ara capaços d'entendre la peça antiga que sortosament ha aparegut.

Incusa de llautó.

Anepígrafa. Escut en cairó dins una orla doble i que combina un quarterejat de creus i dos pals.

pes: - grams : 13,5 mm Làmina núm. 28 Inèdita en fotografia.

30. M. CRUSAFONT. *Acuñaciones de la Corona Catalano-Aragones y de los Reinos de Aragón y Navarra*. Madrid, 1992. Núm. 1486, p. 217.

31. J. M. Lacarra. *Documentos para el estudio de la reconquista y repoblación del Valle del Ebro*. Saragossa, 1982. Doc. 243 i 246.

32. El mèrit de la identificació el té Maurici Sisó. La peça fou subhastada per la firma *Áureo*.

Aquesta peça és una de les tres dibuixades entre les que els preveres de Santa Coloma es proposaven de substituir i tenia el valor de «tres nummi». Certament, la similitud de les armes dibuixades amb les de la ciutat de Barcelona haurien fet gairebé impossible la classificació correcta de la peça, ara tan evident amb el dibuix al·ludit. Podem observar que el dibuix s'ajusta força al disseny de la peça, diferenciant-se només per la doble orla linial de la peça, senzilla en el dibuix.

Com que els preveres destruïren les pallofes velles, només era possible la reaparició d'un exemplar en el cas que abans del 1566 se n'hagués perdut un, que hagués restat amagat durant quatre segles i mig i que ara reaparegués. Això és el que ha succeït amb aquesta peça i no perdem l'esperança que algun dia puguem conèixer també les altres dues. El primer miracle sempre és el més difícil.

ELS PLOMS DE TÀRREGA

L'acurat treball documental de Llobet i Portella va ésser base fonamental per poder començar a traçar unes hipòtesis d'atribució a Tàrrega. Certament, sense el seu aplec això hauria estat gairebé del tot impossible.³³

Tot i així, la identificació dels tipus monetaris deixà encara moltes incògnites per resoldre. Nosaltres havíem separat tres etapes, la dels ploms, la de les pugeses contramarcades i la dels senyals d'aram. Noves descobertes ens obliguen ara a revisar la primera etapa, la dels ploms.

Començarem per descriure els nos nous tipus que motiven aquesta reconsideració.

Incusa de llautó.

Anepígrafa. Escut ple de cairons voltat d'una bordura d'escac.

pes: 0,75 grams ø: 17,5 mm Làmina núm. 29 Inèdita.

Incusa de llautó de forma quadrada, lleugerament rectangular.

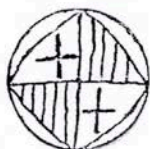
Anepígrafa. Escut ple de cairons voltat d'una orla de grossos punts que segueixen la vora de la peça.

pes: 0,70 grams mides: 15 x 16 mm Làmina núm. 30

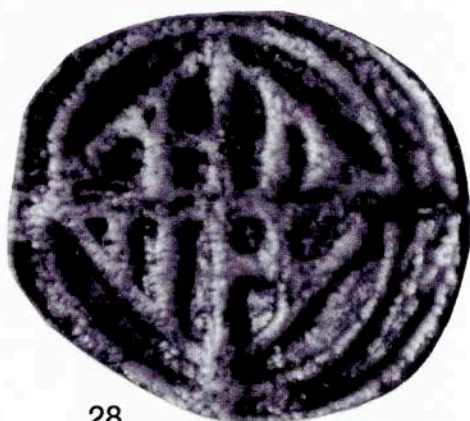
Inèdita.

El primer tipus té un indubtable parentiu amb les pugeses de Balaguer i Agramunt, ambdues amb bordura d'escac i situables a la primera meitat

33. Les recerques documentals de Llobet han estat fonamentals per a moltes identificacions i demostren que hi ha molt encara a fer als arxius locals. Llobet ha treballat sobretot Cervera, Tàrrega i Bellpuig.

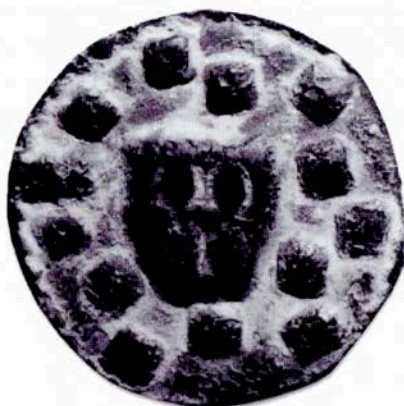
28

28

29

29

30

del segle XIV. Aquesta bordura d'escac sembla que fa referència a l'àmbit de circulació que es donava a les peces: el comtat d'Urgell. El tema central de la peça al·ludeix, en un cas, al beneficiari de la concessió (Arnau de Cervera) i, en l'altre, a la ciutat emissora (Agramunt). Tàrrrega emprà en els seus segells com a emblema característic de la població justament l'escac, heràldica que combina més endavant amb les armes reials en consolidar-se la seva condició de vila reial. No tindria res d'estrany que Tàrrrega disposés els seus escacs en cairó a l'escut d'armes per diferenciar-los dels d'Urgell, solució que en diferents ocasions aflorarà també en els segells tardans de la població.³⁴

Sembla clar, doncs, que la primera incusa s'ha d'atribuir a Tàrrrega i que la segona ho ha d'ésser també per la gran similitud de l'escut del camp i a desgrat que ara hi manqui la bordura d'escac.

Aquesta atribució ens mena a reforçar la nostra suposició que les notícies sobre batiments de ploms que trobà Llobet el 1470 no corresponien pas a una primera emissió. El text d'aquest primer acord documentat, així ho donava a entendre: «... per tant com la vila està en moltes necessitats a les quals no pot mancar e no te vuy via pus saludable que són los senyals de ploms, que sian senyalats ploms fins en cent cinquanta lliures».³⁵

Sembla clar que la «saludable via» de fer ploms és ja costum arrelat i per proveir a la qual no creuen necessàries altres formalitats que un acord del Consell.

La primera de les incuses descrites, per la semblança amb les de Balaguer i Agramunt sembla que hauria d'ésser del segle XIV encara que, si fou produïda copiant de les altres dues ciutats, potser fou més tardana i es pugui situar a la segona meitat d'aquell segle. Els tres exemplars que coneixem d'aquest tipus han aparegut a la Segarra, sense que disposem de més precisions.

La segona incusa, de la mateixa procedència que les altres, i fins ara única, sembla que és una simple variant de la primera, probablement manada canviar en ocasió d'una falsificació com consta que va ocórrer el 1472.

L'emissió d'incuses pot haver arribat fins al segle XV i és probable, que els primers acords trobats per Llobet encara es refereixin a incuses malgrat que parlin genèricament de ploms. És significatiu que en l'acord del 1472 de canviar l'estampa de la moneda local es parli de fer un «encuny nou» en singular. En canvi, quan ja el 1474 es projecta de fer altra mena de senyals es diu de primer que cal fer «cunys nous» en plural (abril de 1474) i més endavant s'especifica que cal que siguin de «calderich o altre metall», la qual cosa abocarà a la fabricació dels senyals d'aram.

34. *Vid.* segells 728 i 908.

35. *Vid.* documents Tàrrrega al nostre llibre, p. 298.

No creguem pas que calgui per ara desmentir l'atribució que férem d'un senyal de plom amb armes catalanes/escacs, Crus-2165. Si Tàrrrega va emetre ploms des de mitjan del segle XIV al final de s.XV en què mudà els senyals d'aram, hi ha prou amplada cronològica per a totes dues menes d'emissions i fins podríem pensar si fou targari el plom incert Crus-2387 amb l'estampa d'una àliga: recordem que l'àliga, bé que bicèfala apareixerà a l'heràldica de Tàrrrega des de mitjan del s.XVI.³⁶ No hem sabut trobar per ara l'origen d'aquesta àliga, que potser al·ludeix a l'antic senyoriu dels comtes de Pallars. En qualsevol cas, si els ploms descrits són també targarins potser cal situar-los immediatament després de les incuses i abans dels senyals contramarcats i els d'aram, de cronologia ben establerta per la documentació. Els ploms omplirien, doncs, la primera meitat del segle XV o potser quelcom més, si a ells al·ludeixen els acords entre 1470 i 1474. A favor d'aquesta cronologia hi ha, almenys per al Crus-2165, la presència de les armes reials, fet que retrobarem als senyals d'aram immediatament posteriors. Pel que fa a l'àliga, recordem que és el tema present a la contramarca de les pugeses que ja vàrem descriure i identificar amb l'acord del 1483, Crus-2166, per bé que en aquest cas sí que és bicèfala.

Seguim movent-nos en terrenys d'hipòtesis plenes de febleses, entre les quals la impossibilitat, que es manté, de saber la lectura completa dels senyals d'aram. És per això que tot el bloc d'atribucions no es pot donar pas per definitiu.

CONCLUSIÓ I AGRAÏMENTS

Hi ha encara altres novetats que no explicarem aquí per diferents raons: en alguns casos, com és en les noves notícies sobre Tarragona o dels òbols de l'Alguer perquè són pendents de publicacions preliminars ja compromeses. En d'altres, es tracta de petites precisions o atribucions encara molt hipotètiques que farien més feixuc aquest article ja prou llarg, així el nou exemplar del Crus-2211 que en confirma la lectura i fa albirar la possibilitat d'atribuir a Tremp la incerta Crus-2327. O bé la possible atribució d'una incusa a Aiguaviva de Bergantes que afegiria una quarta població aragonesa o la vaga notícia d'encunyacions a Vilamur.³⁷ D'altres perquè són encara pendents de comprovació com la Crus-2514 que podria

36. *Vid.* segells 1597 (1565 i 1732) i 1599 (1827).

37. FRANCISCO DE ZAMORA. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona, Curial, 1973, obra feta al final del s.XVIII a la p. 178 diu del poble de Vilamur: «Cabeza de vizcondado, famoso en otro tiempo, como que en él se batia moneda...».

ésser de Ponts si hi hagués una mala lectura de Portell per Porcell en la concessió citada per Botet i Sisó.³⁸

Dues constatacions, finalment. En enllestir el nostre llibre comptàvem en rebre crítiques més o menys ferotges de «savis» locals que ens retreurién la insuficiència dels nostres coneixements sobre la seva cara parcel·la. Hem de dir que només s'ha manifestat així una persona i, encara, de Terrassa. Altra cosa que gosàvem esperar era el desvetllament de l'interès per la moneda local i per aquesta via multiplicar les recerques i les noves troballes. En aquest segon aspecte n'hem tingut satisfacció completa. Molts han estat els comunicants que amablement ens han tramès notícies, fotografies de nous tipus o informacions valuoses. Menys fructíferes han estat les aportacions paral·leles, materials o documentals d'altres autors, de manera que seguim «condemnats» a anar donant a conèixer nosaltres mateixos les novetats. És, certament, una comesa que assumim de bon grat.

Volem, finalment, palesar el nostre agraïment a tots els comunicants i justificar que no els citarem nominalment. D'una banda, perquè n'hi ha força d'anònims i no voldríem fer diferències. De l'altra, perquè els que no ho han estat hem cuidat a oblidar-ne nom i dades, no pas per desagraïts sinó perquè encara que es podrien beneficiar dels dons de la vuitena benaurança prefereixo assegurar-los la seva tranquil·litat terrenal. En dos mil·lenis hem avançat poc.

38. *Les monedes...*, op. cit, vol. II, p. 104.